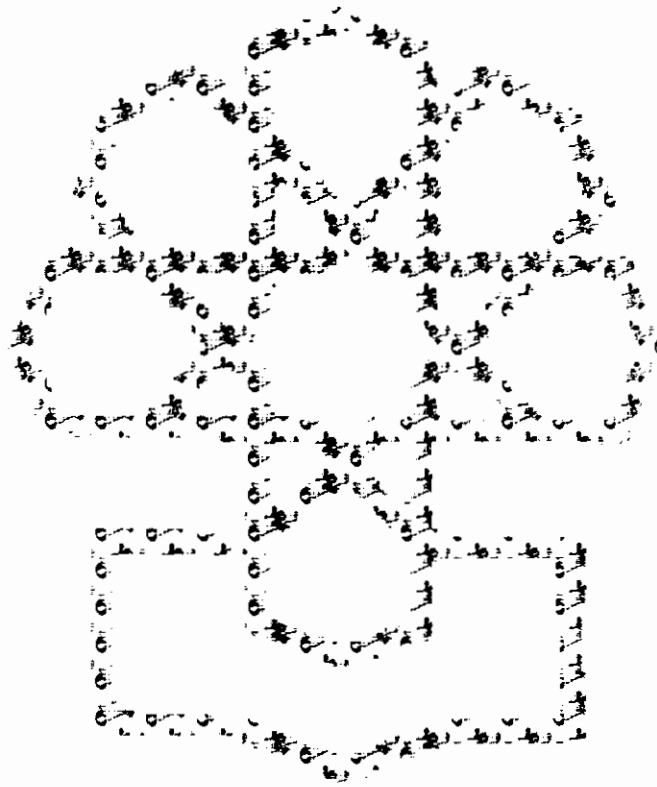

جایگاه جمهوری اسلامی ایران در میان کشورهای جهان سوم

معاونت پژوهشی
بهمن ۱۳۷۷

کار: گروه (۱) خدمات پژوهشی

این گزارش بنا به درخواست جناب آقای سیدزاده نماینده محترم
مردم مرند و جلفا تهیه و تدوین گردیده است.

کد گزارش: ۱۳۰۴۲۷۱

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
گروه خدمات پژوهشی
شماره: ۱۰۳۹۴
تاریخ: ۷۸/۲/۵

مقدمه

اصطلاح جهان سوم و کشورهای جهان سوم در دهه ۵۰ میلادی تعریف شد و با گذشت زمان و تغییر شرایط تعاریف مختلفی برای آن مطرح و سرانجام پس از تقسیم جهان به دو قطب سرمایه‌داری و سوسیالیسم به کشورهای اطلاق گردید که بین پذیرش کمونیسم استالینی و سرمایه‌داری غرب به دنبال «راه سوم» یا «روش بینابینی» برای رشد و توسعه خود می‌باشند. این کشورها حدود ۴۹ درصد مساحت و بیش از ۵۳ درصد جمعیت جهان را به خود اختصاص داده و کشورهایی از افریقا، امریکای لاتین و آسیا را در بر می‌گیرد. با فروپاشی ابرقدرت شرق مبنای این تعریف به هم ریخته و با توجه به تغییرات به وجود آمده در نظام بین‌الملل، می‌توان کشورهای جهان سوم را به کشورهای «در حال توسعه» و «توسعه نیافته» طبقه‌بندی کرد. گزارش حاضر ضمن پرداختن به تعریف کشورهای جهان سوم، جایگاه جمهوری اسلامی ایران را در بین این کشورها مورد مذاقه قرار داده است.

فصل اول - تعریف جهان سوم

«اصطلاح «جهان سوم» نخستین بار توسط «آلفرد سوسی»^۱ مورخ فرانسوی در سال ۱۹۵۲ مطرح شد و مورد توجه محافل بین‌المللی و به ویژه نخبگان کشورهای جهان سوم قرار گرفت و به تدریج جای خود را باز کرد. واژه «جهان سوم» به اعتبار مقولۀ «طبقه سوم» که در جمهوری سوم فرانسه متداول شده بود توسط «سوسی» مطرح گردید و در مورد کشورهای توسعه نیافته به کار رفت.

بعد از جنگ جهانی دوم، جهان سوم از کشورهای تشکیل می‌شد که بین پذیرش کمونیسم استالینی و سرمایه‌داری غرب به دنبال «راه سوم» یا «روش بینابینی» برای رشد و توسعه خود بودند. در اواسط دهه ۱۹۵۰ این عبارت به‌طور کلی در مورد آن دسته از کشورهای آفریقایی و آسیایی به کار رفت که سعی داشتند در جنگ ایدئولوژیکی که بین ایالات متحده امریکا و اتحاد جماهیر شوروی جریان داشت، موضع بی‌طرفی اختیار کنند. از سوی دیگر این اصطلاح ظاهراً حاکی از موقعیت جغرافیایی گروهی از کشورهاست که در سه قاره افریقا، آسیا و امریکای لاتین واقع شده‌اند.

کشورهای جهان سوم در عین داشتن سرنوشت مشترک (مستعمره و نیمه مستعمره بودن)، یک توده واحد و همگن نمی‌باشند. به عبارت دیگر واحدهای تشکیل دهنده جهان سوم، دارای تنوع ساختاری هستند. این کشورها از نظر وسعت، جمعیت و منابع زیرزمینی، تفاوت‌های زیادی با هم دارند و این در حالی است که کشورهای جهان سوم به لحاظ فرهنگ‌ها، زبان‌ها، مذاهب، نژادها و تمدن‌ها نیز ناهمگون

۱. Alfred Sauvy

نامتجانس هستند.

کشورهای جهان سوم از نظر غنی و فقیر بودن نیز یکسان نمی‌باشند ولی به طور کلی فقر، نداری و نابرابری، مشخصه بارز و عمومی جهان سوم است. کشورهای جهان سوم حدود ۴۹ درصد از مساحت و بیش از ۵۳ درصد از جمعیت جهان را به خود اختصاص داده‌اند. حدود ۱۱ مساحت کشورهای جهان سوم در افریقا واقع شده است که حدود ۱۸ تا ۱۹ درصد جمعیت آن را تشکیل می‌دهد. امریکای لاتین نیز با ۳۱ درصد مساحت تنها ۱۵ درصد از جمعیت جهان سوم را داراست. آسیایر عکس افریقا و امریکای لاتین، ۵۵ درصد از جمعیت جهان سوم را در ۱۴ درصد از مساحت جهان سوم جای داده است.

منطقه خاورمیانه نیز با ۱۹ درصد مساحت، ۱۱ درصد جمعیت جهان سوم را تشکیل می‌دهد.^۱ در حال حاضر با گذشت حدود نیم قرن از آن زمان، تحولات بی‌شماری در اوضاع داخلی کشورهای و سیستم بین‌الملل به وقوع پیوسته است. با نگاهی گذرا به نظام بین‌الملل، مشخص می‌شود که با فروپاشی ابرقدرت شرق، سیستم از جهان دو قطبی خارج شده و اساس تعاریفی که بر مبنای آن اصطلاح «جهان سوم» شکل گرفته بود به هم ریخت. برخی از کشورها که بر اساس تعریف مذکور (دوقطبی بودن جهان) علی‌رغم پیشرفت‌ها و توسعه‌هایی که نموده بودند جهان سوم خوانده می‌شدند (نظیر ژاپن) در رده کشورهای پیشرفته و توسعه یافته قرار گرفتند و برخی از کشورها نیز از رشدهای اقتصادی بسیار بالایی (نظیر چین، مالزی، سنگاپور و...) برخوردار شده‌اند. بنابراین و با لحاظ نمودن تغییرات به وجود آمده جایگزینی دو اصطلاح «کشورهای در حال توسعه» و «کشورهای توسعه نیافته» به جای کشورهای «جهان سوم» موجب دسته‌بندی مجدد کشورهای جهان سوم خواهد شد.

بر این اساس، جمهوری اسلامی ایران به همراه بسیاری از کشورهای جهان سوم، در طبقه‌بندی کشورهای در حال توسعه جای گرفته و برای بررسی وضعیت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی ایران، تعدادی از کشورهای در حال توسعه انتخاب و جایگاه کشور ما در بین این کشورها مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم - مطالعه تطبیقی جایگاه جمهوری اسلامی ایران در بین کشورهای در حال توسعه

از سال ۱۹۹۰، برنامه عمران ملل متحد (UNDP) به تهیه گزارش سالانه توسعه انسانی، توسط گروه مستقلی از کارشناسان و پژوهندگان در زمینه‌های مختلف توسعه انسانی اقدام کرده است. در این گزارش‌ها، دیدگاه نظری بر محوریت انسان در فرایند توسعه اقتصادی - اجتماعی تأکید داشته و بر این اساس مباحث مطروحه نوعاً از شاخص‌های اقتصادی متعارف مانند درآمد سرانه به عنوان معیاری برای سنجش پیشرفت‌های انسانی فراتر رفته و در کنار آن شاخص‌های مهم دیگری نظیر امید به زندگی، نرخ‌های با سواد، شرایط عمومی از جهت بهروزی و رفاه همگانی و مسائل زیست محیطی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۸ که از سوی برنامه توسعه ملل متحد انتشار یافته وضعیت کشورهای در حال توسعه این‌گونه انعکاس یافته است:^۲

از میان ۴/۴ میلیارد انسانی که در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند، تقریباً $\frac{۳}{۵}$ آنها در جوامعی به سر می‌برند که از خدمات اساسی بهداشت محیط محرومند؛ $\frac{۱}{۳}$ آنها آب آشامیدنی سالم ندارند؛ $\frac{۱}{۴}$ فاقد

۱. ساعی، احمد، «درآمدی بر مسائل اقتصادی و سیاسی کشورهای جهان سوم»، نشر علوم نوین، ۱۳۷۵.
۲. چکیده گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۸، دفتر عمران ملل متحد در ایران، معاونت پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس، مهر ۱۳۷۷.

سرپناه مناسب هستند؛^۱ بیرون از حوزه خدمات بهداشتی امروزی قرار دارند؛^۱ کودکان واجب‌التعلیم به کلاس پنجم ابتدایی نمی‌رسند و معادل همین نسبت دچار سوء تغذیه هستند.

شاخص توسعه انسانی میزان موفقیت یک کشور را برحسب امید به زندگی، پیشرفت آموزش و پرورش و درآمد واقعی تعدیل شده نشان می‌دهد. براساس جداول منتشره در گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۸، کشور جمهوری اسلامی ایران به همراه ۱۲۹ کشور دیگر، در رده کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار گرفته و پس از کشورهای ترکیه، عربستان سعودی، عمان، روسیه، اکوادور، رومانی، کره شمالی، کرواسی و استونی جایگاه ۷۸ را به خود اختصاص داده است.^۱

در گزارش حاضر، برای مقایسه کشورها از آمار و ارقام مندرج در «شاخص‌های توسعه جهانی»^۲ سال ۱۹۹۸ که توسط بانک جهانی منتشر می‌گردد، استفاده شده است و تا آنجا که آمار و ارقام مورد نیاز در دسترس بود در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مقایسه‌هایی بین کشور ما و چند کشور منتخب صورت پذیرفته است.

۱- مقایسه شاخص‌های اقتصادی ایران با چند کشور منتخب

۱-۱- سرانه تولید ناخالص ملی (GNP) و میزان رشد سالانه آن

جدول ۱- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب برحسب سرانه تولید ناخالص ملی (GNP) و میزان رشد سالانه آن در سال ۱۹۹۶ (مبالغ: به دلار)

کشور	سرانه تولید ناخالص ملی (GNP)	رتبه	رشد سالانه تولید ناخالص ملی (درصد)	رتبه
اندونزی	۳۳۱۰	۵	۷/۴۸	۲
ایران	۵۳۶۰۰	۲	۲/۸۱	۷
پاکستان	۱۶۰۰	۸	۳/۱۳	۶
ترکیه	۶۰۶۰	۱	۶/۸۲	۳
تونس	۴۵۵۰	۳	۱/۲۵	۸
سوریه	۳۰۲۰	۶	۳/۴	۵
مراکش	۳۳۲۰	۴	۱۲/۴	۱
مصر	۲۸۶۰	۷	۵/۴۴	۴

همان‌گونه که در جدول فوق دیده می‌شود از نظر تولید ناخالص ملی ایران جایگاه دوم را دارا بوده و این در حالی است که از نظر میزان رشد سالانه GNP، رتبه هفتم را به خود اختصاص داده است که نسبت به کشور ترکیه که از نظر جمعیتی نیز شرایط مشابهی با ما دارد رشد به نسبت کمی می‌باشد و نشان از نامطلوب بودن وضعیت اقتصادی کشور دارد.

۱. تفاوت بین آمار و ارقام مندرج در منابع و مراجع مختلف، یکی از مشکلاتی است که پیش روی هر محقق قرار دارد. بسیاری از منابع خارجی نیز برای به روز نمودن آمار خود با در نظر گرفتن رشد متوسط برای یک کشور (در صورتی که به آمار جدید دسترسی نداشته باشند) مقادیر مورد نیاز را تخمین زده و بر همین اساس است که مشاهده می‌شود کشورهایی مانند کره شمالی، اکوادور، کرواسی و... جایگاه بالاتری نسبت به کشور جمهوری اسلامی ایران یافته‌اند.

2. World Development Indicators, world Bank, 1998.

۲-۱- سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP) و میزان رشد سالانه آن

جدول ۲- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب برحسب سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP) و میزان رشد سالانه آن در سال ۱۹۹۵ (مبالغ: دلار)

رتبه	رشد سالانه تولید ناخالص داخلی (درصد)	رتبه	سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP)	کشور
۱	۸/۲	۴	۳۲۲۳	اندونزی
۶	۲/۶۶	۲	۵۳۵۱	ایران
۴	۵/۱۳	۸	۱۵۵۸	پاکستان
۲	۷/۱	۱	۵۶۴۳	ترکیه
۷	۲/۳۴	۳	۴۷۵۱	تونس
۳	۶/۰۲	۵	۳۱۳۸	سوریه
۸	-۶/۳	۶	۳۱۰۴	مراکش
۵	۴/۶۱	۷	۲۷۴۶	مصر

در مورد سرانه تولید ناخالص داخلی نیز هر چند ایران رتبه دوم را به خود اختصاص داده اما از نظر رشد سالانه تولید ناخالص داخلی در مقایسه با کشوری همانند ترکیه، از رشد کمی برخوردار می باشد و این نشان دهنده آن است که کشور ما از حیث رشد اقتصادی وضعیت نامطلوبی دارد و با توجه به کاهش قیمت نفت در سال ۱۹۹۷ و جوان بودن جمعیت کشور باید تدابیری در این زمینه اندیشیده شود.

۳-۱- ارزش افزوده بخش صنعت برحسب درصدی از تولید ناخالص داخلی (GDP)

جدول ۳- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب براساس ارزش افزوده بخش صنعت به عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی در سال ۱۹۹۵

رتبه	ارزش افزوده بخش صنعت (درصد GDP)	کشور
۱	۴۱/۴۵	اندونزی
۲	۳۴/۴	ایران
۷	۲۴/۴۱	پاکستان
۵	۳۰/۴۶	ترکیه
۶	۲۹/۰۴	تونس
-	-	سوریه
۳	۳۳/۰۶	مراکش
۴	۳۳	مصر

در مورد ارزش افزوده بخش صنعت همان گونه که در جدول فوق دیده می شود در مورد ارزش افزوده بخش صنعت کشور ما رتبه دوم را به خود اختصاص داده و نسبت به کشوری مانند ترکیه جایگاه بهتری دارد.

۴-۱- میزان استقراض خارجی

جدول ۴- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب از نظر میزان استقراض خارجی در سال ۱۹۹۶

رتبه	میزان استقراض خارجی (میلیارد دلار)	کشور
۱	۱۲۹/۰۳	اندونزی
۷	۲۱/۱۸۳	ایران
۴	۲۹/۹۰۱	پاکستان
۲	۷۹/۷۸۹	ترکیه
۸	۹/۸۸۶۵	تونس
۶	۲۱/۴۲۰	سوریه
۵	۲۱/۷۶۷	مراکش
۳	۳۱/۴۰۷	مصر

همان‌گونه که در جدول فوق دیده می‌شود از نظر میزان استقراض خارجی کشور ما نسبت به کشورهای انتخاب شده از وضعیت به نسبت خوبی برخوردار می‌باشد.

۱-۵- صنعت گردشگری

جدول ۵- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب از نظر تعداد گردشگران وارد شده به کشور در سال ۱۹۹۶

رتبه	تعداد گردشگران وارد شده	کشور
۲	۵,۰۳۴,۰۰۰	اندونزی
۷	۴۶۵,۰۰۰	ایران
۸	۳۶۹,۰۰۰	پاکستان
۱	۷,۹۶۶,۰۰۰	ترکیه
۳	۳,۸۸۵,۰۰۰	تونس
۶	۸۸,۰۰۰	سوریه
۵	۲,۶۹۰,۰۰۰	مراکش
۴	۳,۵۲۸,۰۰۰	مصر

همان‌گونه که در جدول فوق دیده می‌شود، علی‌رغم زمینه‌های خوب و قدمت و پیشینه باستانی متأسفانه کشور ما از نظر تعداد گردشگران وارد شده به کشور در مقایسه با کشورهای انتخاب شده، که بعضاً از موقعیت‌های ویژه کشور ما نیز برخوردار نیستند، در جایگاه هفتم قرار دارد.

۲- مقایسه شاخص های اجتماعی و فرهنگی ایران با چند کشور منتخب

۱-۲- جمعیت

جدول ۶- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب از نظر میزان جمعیت در سال ۱۹۹۶

کشور	جمعیت (میلیون نفر)	تعداد
اندونزی	۱۹۷/۰۵۰	۱
ایران	۶۲/۵۰۹	۴
پاکستان	۱۳۳/۵۱۰	۲
ترکیه	۶۲/۶۹۷	۳
تونس	۹/۱۳۱	۸
سوریه	۱۴/۵۰۲	۷
مراکش	۲۷/۰۲۰	۶
مصر	۵۹/۲۷۲	۵

همان گونه که در جدول فوق دیده می شود کشور ما از نظر تعداد جمعیت در بین کشورهای انتخاب شده، رتبه چهارم را به خود اختصاص داده و با توجه به نزدیکی تعداد جمعیت کشور ما با کشور ترکیه، می توان در بررسی شاخص ها آن را با کشور ترکیه مقایسه نمود.

۲-۲- نیروی کار

جدول ۷- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب بر حسب تعداد کل نیروی کار، تعداد زنان کارگر و تعداد نیروی کار کودک در سال ۱۹۹۶

کشور	رتبه	تعداد کل نیروی کار (میلیون نفر)	رتبه	تعداد زنان کارگر (درصد از کل)	رتبه	نیروی کار ۱۰ تا ۱۴ ساله (درصد در رده های سنی)
اندونزی	۱	۹۱/۱۹۰	۱	۳۹/۸۹	۱	۹/۲۱
ایران	۵	۱۸/۸۶۵	۵	۲۴/۷۲	۸	۴/۲۸
پاکستان	۲	۴۷/۷۸۳	۲	۲۶/۷۸	۶	۱۷/۲۷
ترکیه	۴	۲۸/۶۰۳	۴	۳۵/۵۸	۲	۲۳/۲۵
تونس	۸	۳/۴۳۲	۸	۳۰/۶۶	۴	-
سوریه	۷	۴/۰۸۱	۷	۲۶/۱۲	۷	۵/۰۹
مراکش	۶	۱۰/۵۰۸	۶	۳۴/۶۲	۳	۴/۶۱
مصر	۳	۲۱/۶۴۲	۳	۲۸/۹۴	۵	۱۰/۸۳

همان گونه که در جدول فوق دیده می شود، کشور ما در مقایسه با کشورهای انتخاب شده از نظر تعداد کل نیروی کار در رتبه چهارم، از نظر تعداد زنان کارگر رتبه هشتم و از نظر نیروی کار در رده سنی ۱۰-۱۴ سال نیز جایگاه آخر را به خود اختصاص داده است.

۲-۳- امید به زندگی

جدول ۸- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب برحسب امید به زندگی از بدو تولد

کشور	امید به زندگی از بدو تولد (برحسب سال)	تعداد
اندونزی	۶۴/۶۲	۷
ایران	۶۹/۸۴	۱
پاکستان	۶۳/۴۹	۸
ترکیه	۶۸/۶۷	۳
تونس	۶۹/۶۷	۲
سوریه	۶۸/۵۸	۴
مراکش	۶۶/۱۷	۵
مصر	۶۵/۴۹	۶

همان گونه که در جدول فوق دیده می شود کشور ما از نظر میزان امید به زندگی از بدو تولد، با رقم ۶۹/۸۴ سال رتبه اول را به خود اختصاص داده و از جایگاه خوبی در این زمینه برخوردار می باشد.

۲-۴- تعداد دانش آموزان در مقاطع ابتدایی و متوسطه

جدول ۹- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب برحسب تعداد دانش آموزان مقاطع ابتدایی و متوسطه و نسبت تعداد دانش آموز به معلم در مقطع ابتدایی در سال ۱۹۹۴

کشور	تعداد دانش آموز مقطع ابتدایی	رتبه	تعداد دانش آموز به معلم در مقطع ابتدایی	رتبه	تعداد دانش آموز مقطع متوسطه	رتبه
اندونزی	۲۹,۸۷۶,۰۰۰	۱	۲۳/۰۵	۱	۹,۹۱۹,۵۰۰	۱
ایران	۹,۷۴۵,۶۰۰	۳	۳۱/۹۱	۷	۶,۶۸۳,۸۰۰	۲
پاکستان	۱۵,۵۳۲,۰۰۰	۲	-	-	-	-
ترکیه	۶,۵۲۶,۳۰۰	۵	۲۷/۴۳	۵	۳۳۸,۰۸۰	۶
تونس	۱,۴۸۱,۸۰۰	۸	۲۵/۲۲	۳	۶۷۱,۹۸۰	۵
سوریه	۲,۶۵۱,۳۰۰	۷	۲۳/۷۳	۲	۸۴۶,۵۵۰	۴
مراکش	۳,۰۰۶,۶۰۰	۶	۲۸/۲	۶	-	-
مصر	۷,۷۳۲,۳۰۰	۴	۲۶/۷۶	۴	۴,۴۳۳,۱۰۰	۳

همان گونه که در جدول فوق دیده می شود کشور ما در بین کشورهای انتخاب شده از نظر تعداد دانش آموز در مقطع ابتدایی، رتبه سوم و از نظر تعداد دانش آموز در مقطع متوسطه، رتبه دوم را به خود اختصاص داده که نشان دهنده جوان بودن نسل کشور ما می باشد. از نظر تعداد دانش آموز مقطع ابتدایی به معلم، کشور ما رتبه هفتم را دارا می باشد که لزوم توجه به این امر ضروری می نماید.

۲-۵- تعداد روزنامه‌های منتشره

جدول ۱۰- جایگاه ایران در بین چند کشور منتخب

برحسب تعداد روزنامه‌های منتشره به ازای هر

۱۰۰۰ نفر در سال ۱۹۹۴

رتبه	تعداد روزنامه‌های منتشره به ازای هر ۱۰۰۰ نفر	کشور
۵	۲۰	اندونزی
۷	۱۷	ایران
۴	۲۱	پاکستان
۳	۴۴	ترکیه
۲	۴۶	تونس
۶	۱۸	سوریه
۸	۱۳	مراکش
۱	۶۴	مصر

از نظر تعداد روزنامه‌های منتشره به ازای هر ۱۰۰۰ نفر در سال ۱۹۹۴، کشور ما جایگاه هفتم را به خود اختصاص داده است که نسبت به کشورهای انتخاب شده و به خصوص کشور ترکیه که از نظر تعداد جمعیت شرایط مشابهی با کشور ما دارد، از جایگاه مناسبی برخوردار نیست.

فصل سوم - نتیجه گیری

همان گونه که در ابتدای فصل دوم در مورد آمار و ارقام منتشره از سوی دفتر عمران ملل متحد در ایران نیز اشاره شد، علی رغم اختصاص رتبه ۷۸ به جمهوری اسلامی ایران و رتبه ۶۸ به کشور ترکیه در بین ۱۳۰ کشوری که در رده کشورهای با توسعه انسانی متوسط قرار گرفته‌اند چون منابع مختلف آمار و ارقام مختلف را ذکر می‌کنند، در نتایج به دست آمده از آمار بانک جهانی وضعیت کشور ما در دو زمینه امید به زندگی و آموزش و پرورش بهتر از کشور ترکیه بوده به طوری که در مورد امید به زندگی کشور ما رتبه اول و کشور ترکیه رتبه سوم و در زمینه آموزش و پرورش کشور ما رتبه سوم و کشور ترکیه رتبه پنجم را به خود اختصاص داده است. در یک نگاه کلی می‌توان گفت که کشور ما در بین کشورهای با توسعه انسانی متوسط از وضعیت به نسبت خوبی برخوردار بوده و جایگاه آن از حد متوسط این کشورها بالاتر می‌باشد.